

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма курсу
«Риторика як мистецтво комунікації.
Профільна середня освіта. Основний / поглиблений рівень»
для закладів загальної середньої освіти

Автор: Ющенко Л. О.

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України від 20.11.2025 р. № 1529)

2025

Вступна частина

Риторика сприяє ефективній комунікації та формуванню навичок, необхідних представникам різних сфер діяльності. В умовах утвердження національної ідентичності, що поєднується з інформаційним спротивом, риторика також слугує інструментом формування активної громадянської позиції.

Модельна навчальна програма курсу «Риторика як мистецтво комунікації. Профільна середня освіта. Основний / поглиблений рівень» (далі – програма) призначена для викладання в класах профільного циклу загальної середньої освіти і забезпечує реалізацію компетентнісного потенціалу, мети і завдання мовно-літературної освітньої галузі відповідно до вимог Державного стандарту профільної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2024 № 851 (далі – Державний стандарт), та Типової освітньої програми для 10–12 класів закладів загальної середньої освіти, які забезпечують здобуття профільної середньої освіти за академічним спрямуванням, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 26.05.2025 № 765.

Програма курсу «Риторика як мистецтво комунікації. Профільна середня освіта. Основний / поглиблений рівень» (далі – курс) передбачає реалізацію частини вимог до обов'язкових результатів навчання в межах мовно-літературної освітньої галузі. У поєднанні з модельними навчальними програмами «Українська мова. 10–12 класи. Основний рівень», «Українська мова. 10–12 класи. Поглиблений рівень», «Інтегрований мовно-літературний курс. 10–12 класи. Основний рівень» вона забезпечує повне досягнення обов'язкових результатів навчання учнів / учениць профільної середньої освіти в мовно-літературній освітній галузі.

Програма:

- ґрунтується на ціннісних орієнтирах (пункт 4 Державного стандарту);
- передбачає формування умінь, що є наскрізними для всіх ключових компетентностей (пункт 10 Державного стандарту);
- забезпечує реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання в мовно-літературній освітній галузі (додаток № 2 до Державного стандарту);
- орієнтована на компетентнісний потенціал мовно-літературної галузі (додаток № 1 до Державного стандарту);
- ураховує наступність між циклами навчання на рівнях базової та профільної середньої освіти.

Програма слугує основою для розроблення навчальних курсів як основного, так і поглибленого рівнів, передбачаючи відповідне коригування змісту, обсягів навчального часу, критеріїв оцінювання, способів формування компетентностей та рівнів складності навчального матеріалу.

Курс представляє *унікальний підхід* до вивчення риторики як мистецтва комунікації, поєднуючи теоретичні засади з практичними навичками, необхідними для ефективної комунікації в сучасному суспільстві. Він інтегрує

знання з різних галузей: мовознавства, літератури, психології, медіаграмотності, акторської майстерності, – що забезпечує міждисциплінарність і практичну спрямованість навчання.

Мета курсу узгоджена з метою мовно-літературної освітньої галузі та спрямована на *формування в здобувачів / здобувачок освіти уміння грамотно, свідомо й доцільно використовувати засоби риторики в усному й писемному мовленні задля ефективної й безпечної комунікації, переконливого впливу та культурного самовираження; сприяння становленню мовної, соціальної й комунікативної компетентностей, формуванню готовності до конструктивного діалогу та відповідальності за висловлене, вихованню поваги до думки інших.*

Дидактичні засади програми курсу передбачають виконання таких **завдань**:

а) розвивати в учнів / учениць уміння доцільно використовувати в усному й писемному мовленні засоби державної і рідної (у разі відмінності) мов, застосовувати вербальні й невербальні засоби відповідно до комунікативної ситуації;

б) формувати у здобувачів / здобувачок освіти вміння організовувати ефективну і безпечну взаємодію зі співрозмовником, вибудовувати ділові та приватні розмови, установлювати зворотний зв'язок, презентувати інформацію для досягнення життєвих цілей, добирати переконливу аргументацію;

в) сприяти розумінню й дотриманню учнями / ученицями усталених норм мовленнєвої поведінки та культури в реальному та цифровому просторі, систематичному підвищенню рівня особистої мовної культури;

г) націлювати учасників / учасниць освітнього процесу на дотримання академічної доброчесності в усному й писемному мовленні.

Курс націлений на формування всіх ключових **компетентностей**, визначених Державним стандартом. Зокрема, він сприяє розвитку:

- вільного володіння державною мовою – через практику усного й писемного мовлення, створення промов, участь у дискусіях і дебатах;

- спілкування іноземними мовами – опосередковано, через аналіз риторичних традицій інших культур та можливість порівняння стилів;

- математичної компетентності – у контексті логічного мислення, побудови аргументації, структурування висловлювань;

- компетентностей у природничих науках і технологіях – через інтеграцію тем, пов'язаних із науковою комунікацією, медіаграмотністю та критичним аналізом інформації;

- інформаційно-комунікаційної компетентності – завдяки роботі з цифровими ресурсами, створенню медіапродуктів (відеозвернень, подкастів), аналізу інформаційних повідомлень;

- уміння навчатися впродовж життя – через рефлексію, ведення риторичного щоденника, самостійне опрацювання матеріалів;

- соціальної та громадянської компетентностей – у процесі формування активної громадянської позиції, участі в дискусіях на суспільно важливі теми;

- підприємливості та фінансової грамотності – через розвиток навичок самопрезентації, переконливого мовлення, що є важливими в професійному середовищі;

- загальнокультурної компетентності – завдяки зверненню до риторичних традицій, культурної спадщини, естетичних норм мовлення;

- екологічної грамотності – через формування відповідального мовлення, здатного впливати на екологічну свідомість суспільства.

Ціннісними орієнтирами курсу є принципи, визначені Державним стандартом та реалізовані через зміст навчальних тем, види навчальної діяльності й організацію освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості здобувача / здобувачки освіти.

Курс ґрунтується на ідеях гуманізму, демократизму, академічної доброчесності, патріотизму, поваги до культурної спадщини, мови і традицій українського народу.

Зміст курсу сприяє формуванню активної громадянської позиції учнів / учениць, розвитку їхньої здатності до конструктивного діалогу, аргументованого висловлення думок, поваги до позицій інших учасників / учасниць комунікації.

Курс також передбачає реалізацію міжпредметної інтеграції, поєднуючи знання з української мови, літератури, психології, акторської майстерності, медіаграмотності. Це розширює освітній простір, робить навчання більш осмисленим і прикладним, сприяє формуванню цілісного світогляду та здатності орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі.

Тож ціннісні орієнтири курсу не лише визначають його змістове наповнення, а й сприяють формуванню освітньої атмосфери, у якій риторика постає як інструмент самовираження, соціальної взаємодії та культурного зростання.

Програма курсу базується на низці **принципів**, які забезпечують її цілісність, практичну спрямованість та актуальність у контексті сучасних освітніх викликів. Зміст курсу, форми та методи навчальної діяльності побудовані з урахуванням таких засад:

а) *принцип особистісної орієнтації* передбачає врахування індивідуальних особливостей, здібностей, стилю мовлення та рівня комунікативної компетентності здобувачів / здобувачок освіти;

б) *принцип практичної спрямованості* акцентує на застосуванні знань у реальних життєвих ситуаціях, що мотивує учнів / учениць до використання риторичних інструментів у складанні та виголошуванні промов, участі в дебатах, захисті проєктів, створенні відеозвернень чи подкастів;

в) *принцип діалогічності* спрямований на створення умов для взаємодії, адже риторика – це не лише мистецтво говорити, а й уміння слухати, вести діалог, враховувати позицію співрозмовника та досягати порозуміння;

г) *принцип самовираження* націлений на розвиток у здобувачів / здобувачок освіти здатності через слово виражати себе, свої думки, емоції, переконання та цінності;

г) *принцип патріотизму та громадянської позиції* сприяє формуванню вміння висловлювати власну позицію як українця / українки, утверджувати національну гідність та ідентичність засобами риторики;

д) *принцип культуровідповідності* передбачає звернення до історичних традицій риторики, пов'язаних із культурними надбаннями античності, Київської Русі, українського ораторського мистецтва новітньої доби, що базуються на звичаях, ментальності та мові народу; а також аналіз і дотримання ознак класичної та сучасної риторики.

Програма курсу має таку **структуру**:

1) *вступна частина*, яка містить загальну характеристику курсу, визначає його мету, ключові компетентності, ціннісні орієнтири, завдання, підходи та принципи реалізації;

2) *основна частина*, що розкриває зміст курсу (**орієнтовна кількість годин** для його реалізації впродовж навчального року – 35; 1 година на тиждень), охоплює очікувані результати навчання й види навчальної діяльності (у програмі представлено **орієнтовну тематику** видів навчальної діяльності, при цьому для педагогічних працівників / працівниць залишається можливість заміни та / або творчого формулювання запропонованих тем);

3) *прикінцева частина*, яка містить методичні рекомендації для реалізації очікуваних результатів навчання, визначених модельною програмою.

В основній частині програми курсу передбачено **чотири модулі**:

Модуль I. Риторика як наука. Закони риторики та сфери її використання.

Тема 1.1. Визначення риторики, її функції, історія розвитку від античності до сучасності.

Тема 1.2. Закони і традиції риторики.

Тема 1.3. Сфери використання риторики, актуальність у сучасний період.

Модуль II. Основи ефективного мовлення.

Тема 2.1. Причини страху, техніки саморегуляції, методи емоційного контролю.

Тема 2.2. Техніки дихання, вправи на артикуляцію, інтонаційні моделі.

Тема 2.3. Методи активного слухання.

Тема 2.4. Контакт очима, жести, міміка, поза тіла, сила виразу через рухи.

Тема 2.5. Техніки ефективної мовної взаємодії з аудиторією, партнером, групою.

Модуль III. Майстерність публічного мовлення.

Тема 3.1. Дипломатичне мовлення.

Тема 3.2. Основи ефективної самопрезентації.

Тема 3.3. Структура переконливої промови.

Тема 3.4. Основи аргументації, типи аргументів, тактики контраргументів, наведення прикладів.

Тема 3.5. Правила комунікації в соціальних мережах.

Тема 3.6. Риторика в медіа. Техніки залучення уваги, методи адаптації мовлення під слухачів.

Тема 3.7. Взаємодія з численною аудиторією, управління увагою.

Модуль IV. Сила слова. Вербальні інструменти.

Тема 4.1. Стилі й вербальні засоби відомих ораторів.

Тема 4.2. Методи розпізнавання ключових тез, техніки уточнення.

Тема 4.3. Формули ввічливості. Техніки мотивації, похвали. Розпізнавання маніпуляцій.

Тема 4.4. Експресивність, образність мовлення, використання метафор і аналогій.

Тема 4.5. Спілкування в іншомовному середовищі, міжкультурна комунікація.

Особливості організації освітнього процесу. Курс може бути реалізований за умови його вибору учнівством та закладом освіти: як у межах передбаченої кількості навчальних годин для вивчення обов'язкових освітніх компонентів за обраним профілем навчання, так і коштом годин для вибіркових освітніх компонентів, що фінансуються з державного бюджету.

Вивчення курсу може бути організоване на будь-якому етапі профільної середньої освіти: у 10, 11 або 12 класі. Такий підхід забезпечує гнучкість освітнього процесу, дає змогу враховувати індивідуальні освітні потреби та інтереси учнівства, а також сприяє формуванню змішаних груп, об'єднаних спільною мотивацією до опанування курсу незалежно від року навчання.

Освітній процес в межах курсу має низку особливостей, що забезпечують його ефективність, адаптивність і відповідність сучасним освітнім потребам. Це зокрема:

а) варіативність реалізації курсу: курс «Риторика як мистецтво комунікації. Основний / поглиблений рівень» може бути впроваджений на будь-якому з трьох років профільної середньої освіти: у 10, 11 або 12 класі, – залежно від вибору учнівства та освітньої стратегії закладу;

б) гнучкість навчального процесу: дає змогу враховувати індивідуальні освітні потреби та сприяє формуванню змішаних навчальних груп із різним рівнем підготовки;

в) практична спрямованість навчання: освітній процес орієнтований на застосування риторичних знань у реальних комунікативних ситуаціях;

г) інтерактивність: курс передбачає використання сучасних освітніх технологій і методик: рольових ігор, кейс-методів, проєктної роботи, групових дискусій, аналізу медіатекстів, – що забезпечує активну участь учнівства в навчальному процесі, формує мотивацію до самостійного пізнання та сприяє розвитку комунікативної компетентності;

г) інтеграція з іншими освітніми галузями: зміст курсу може бути поєднаний із темами української мови, літератури, історії, громадянської освіти, мистецтва, медіаграмотності, що розширює освітній простір і сприяє формуванню цілісного світогляду здобувачів / здобувачок освіти.

д) культурно-національна орієнтація: утвердження мовної й національної ідентичності, патріотизму й поваги до українських мовленнєвих традицій.

Методичні поради щодо викладання курсу висвітлено у прикінцевій частині програми.

Основна частина

Кількість годин: 35 (1 година на тиждень)

Очікувані результати	Пропонований зміст курсу	Види навчальної діяльності
Модуль І. Риторика як наука. Закони риторики та сфери її використання <i>Кількість годин: 5</i>		
Учень / учениця: – сприймає інформацію, розрізняє особливості риторики і спілкування: ураховує умови, учасників, мету [12 МОВ 1.5.2-1]; – виокремлює ключові слова та пояснює, як вони допомагають зрозуміти зміст тексту [12 МОВ 1.1.3-1]; – використовує потенціал текстів щодо висвітлення інформації про окремі явища [12 МОВ 2.1.3-1]; – використовує різні форми візуалізації (малюнки, графіки, схеми, таблиці) для супроводу своїх поглядів під час презентації, кластера, щоби привернути увагу слухачів [12 МОВ 3.1.4-1П]	Тема 1.1. Визначення риторики, її функції, історія розвитку від античності до сучасності	– Марафон «Слово-асоціація» для ознайомлення з уявленнями про риторику як науку і мистецтво; – групова робота-дослідження «Риторика: наука чи мистецтво?»: аналіз історичних та наукових джерел про риторику та її функції; – практика «Шукай – долай!»: виявлення чинників, що сприяють та / або перешкоджають гармонійному спілкуванню; – створення інтерактивної «лінії часу» з основними етапами розвитку риторики: від античності до сучасності; – створення інформаційного художньо оформленого плаката (постера) про сучасну риторику; – складання сенсового кола (кроссенсу) «Риторика в просторі і часі»
Учень / учениця: – сприймає інформацію, розрізняє закони спілкування: ураховує умови, учасників, мету [12 МОВ 3.1.2-2]; – передає зміст повідомлення про закони й традиції на основі почутого чи побаченого [12 МОВ 2.4.1-1]; – пояснює можливий вплив законів і традицій риторики на слухача [12 МОВ 2.3.3-1]	Тема 1.2. Закони і традиції риторики	– Вправа «Історичний калейдоскоп»: аналіз та обговорення законів та / або традицій риторики різних епох; – вправа «Плакат, що літає»: фіксація в групах законів та / або традицій риторики; – мінідослідження «Експертне коло»: аналіз тексту аудіо- та / або відеопромови (історичної, соціальної тощо) на дотримання риторичних законів і традицій; – створення інтерактивної мапи «Унікальність риторичних традицій»: позначення спільних рис та унікальних особливостей риторичних традицій різних країн світу;

		– практикум «Закон – довіра»: імітація виступів, у яких або порушено риторичні закони, або ні; – панельна дискусія «Риторичні традиції у XXI столітті»: обґрунтовування ролі законів класичної риторики в сучасній комунікації; – портрет «Закони слова в дії»: демонстрація риторичних законів та / або традицій на прикладі мовлення персонажів із літератури або кіно
Учень / учениця: – описує приклади можливих сфер використання риторики [12 МОВ 1.3.4-1П]; – робить висновки про узгодженість або неузгодженість словесних і несловесних засобів спілкування та намірів у поведінці співрозмовника [12 МОВ 1.2.3-1]; – використовує різні форми візуалізації (малюнки, графіки, схеми, таблиці) для супроводу своїх поглядів під час презентації, кластера, щоби привернути увагу слухачів [12 МОВ 4.1.3-2]	Тема 1.3. Сфери використання риторики, актуальність у сучасний період	– Мозковий штурм «Де ми чуємо риторику щодня?»; – аналітична вправа «Портрет сучасного оратора»: аналіз риторичних засобів у відеовиступах блогера або правозахисника, або лідера думок; – кластер «Риторика? Тут вона є!»: створення схеми, мапи або ментальних карт, у яких візуалізовані галузі (реклама, юриспруденція, педагогіка, соціальні медіа, культура тощо), де активно застосовують засоби риторики; – дискусія «Риторика в епоху кліповості»: обговорення актуальності риторики в сучасному світі у форматі «за» та «проти»; – мініпроект «Слово як інструмент дії у XXI столітті»
Модуль II. Основи ефективного мовлення <i>Кількість годин: 10</i>		
Учень / учениця: – формує вміння долати перешкоди перед виступами [12 МОВ 1.2.3-4П]; – опановує техніки саморегуляції та ефективної мовної взаємодії [12 МОВ 1.4.3-3]; – формує вміння обговорювати та порівнювати мовленнєві ситуації [12 МОВ 2.1.3-1]	Тема 2.1. Причини страху, техніки саморегуляції, методи емоційного контролю	– Індивідуальні випереджальні завдання про причини страху під час виступу, діалогу тощо; – вправа «Намалюй свою впевненість»; – мозковий штурм «Моя техніка саморегуляції»; – дихальні практики саморегуляції; – практика заземлення в стресовій ситуації;

		– вправа «Ресурсна валіза»: створення інструкції (порад) «Я долаю страх під час виступу (розмови з незнайомими людьми, суперечки тощо) так»; – обговорення наочних прикладів мовленнєвих ситуацій та порівняння з ситуаціями особистого життя
Учень / учениця: – формує вміння долати перешкоди перед виступами [12 МОВ 2.1.4-1]; – опановує техніки артикуляції та правильної дикції й інтонування [12 МОВ 3.1.3-3]; – формує вміння обговорювати та порівнювати мовленнєві ситуації [12 МОВ 3.3.3-1]	Тема 2.2. Техніки дихання, вправи на артикуляцію, інтонаційні моделі	– Моделювання ситуацій висловлювання з правильним і неправильним диханням; – дихальні техніки: вправа «4–7–8»; – промовляння скоромовок різним темпом: від повільного до швидкого; – практика «Інтонаційна гойдалка»: читання одного речення з різними інтонаціями (запит, твердження, здивування) та наголошуванням різних слів для зміни його сенсу; – вправа «Емоційний мікрофон»: передавання емоції (гнів, радість, сум, іронія тощо) тільки інтонацією; – рольове читання (декламування): інтерпретація тексту з урахуванням ролі людини, її статусу, настрою тощо
Учень / учениця: – формує правильну дикцію та чітку вимову [12 МОВ 1.1.3-1]; – прослуховує й аналізує мовленнєві ситуації, виступи [12 МОВ 2.1.4-1]; – розповідає про життєву історію та відтворює почуте [12 МОВ 2.3.4-2]; – формулює уточнювальні запитання до почутого для його розуміння [12 МОВ 2.4.4-1]; – вирізняє невербальні засоби, які сприяють розумінню не вираженого вербально змісту повідомлення [12 МОВ 4.1.4-3]; – робить висновок про узгодженість або неузгодженість словесних і несловесних засобів	Тема 2.3. Методи активного слухання	– Практика фокусування на позитивному образі; – прослуховування й аналіз аудіо-та / або відеофайлів із записом бесіди, інтерв'ю, розмови; – вправа «Слухай – не питай»: робота в парах, розповідь про життєву історію (на довільну тему); – рольова гра «Слухаю активно / пасивно» – практикум «Відлуння думок»: перефразування сказаного співрозмовником («Я правильно розумію, що...», «Тобто ти хочеш сказати, що...»), уточнювання («Чи міг / могла би / б ти пояснити трохи більше?», «Конкретизуй, будь ласка»)

спілкування та намірів у поведінці співрозмовника [12 MOV 2.4.4-3]		
Учень / учениця: – аналізує й добирає несловесні засоби спілкування з огляду на мету та умови спілкування, враховуючи наявність варіантів [12 MOV 3.1.4-3П]; – вирізняє невербальні засоби, які сприяють розумінню не вираженого вербально змісту повідомлення [12 MOV 2.2.4-3]; – робить висновок про узгодженість або неузгодженість словесних і несловесних засобів спілкування та намірів у поведінці співрозмовника [12 MOV 4.1.4-3]; – використовує різні форми візуалізації (малюнки, графіки, схеми, таблиці) для супроводу своїх поглядів під час презентації, щоби привернути увагу слухачів [12 MOV 2.1.4-2П]	Тема 2.4. Контакт очима, жести, міміка, поза тіла, сила виразу через рухи	– Практикум «Повтори мій настрій»: демонстрування емоцій за допомогою міміки та рухів одними учасниками і максимально точно відтворення – іншими; – перегляд і аналіз коротких відео публічних виступів, театральних сцен або інтерв'ю; – вправа «Ні слова»: повідомлення без використання слів, а з використанням невербальних засобів (наприклад, «Я радий / рада зустрітись з вами», «Я знаю важливу новину»); – фотоінтерпретація настрою «Зчитай обличчя»: аналіз світлин людей та визначення їхнього емоційного стану за мімікою, жестами, поставою тощо; – вправа «Мовлення в темряві»: прослуховування промови із заплющеними очима; – рольова гра «Займи простір»: демонстрація пози, положення тіла відповідно до контексту: офіційна промова, дружня розмова, захист ідеї, конфлікт тощо; – вправа «Портрет емоції»: створення малюнків або коміксів, які є відображенням обличчя з конкретною емоцією
Учень / учениця: – прогнозує, як опрацьовану інформацію використати практично для ефективної мовної взаємодії з аудиторією, партнером, групою [12 MOV 2.4.4-3]; – систематизує та узагальнює необхідну інформацію [12 MOV 3.1.1-3]; – опановує техніки ефективної мовної взаємодії з аудиторією, партнером, групою [12 MOV 3.4.4-3];	Тема 2.5. Техніки ефективної мовної взаємодії з аудиторією, партнером, групою	– Мозковий штурм: генерація ідей щодо умов ефективної взаємодії в парі, групі; – моделювання діалогів: демонстрація сприятливих умов, правил ведення ефективної розмови; – вправи «Веду – ведеш»: робота в парі, де один – ініціатор діалогу, другий – уважний партнер, далі – зміна ролей; – імпрровізаційна гра «Раптовий виступ»: складання й проголошення виступу на обрану

– добирає словесні й несловесні засоби спілкування з огляду на мету та умови спілкування, враховуючи наявність варіантів [12 МОВ 1.4.4-3]		під час уроку тему та самоаналіз мовленнєвої ситуації; – модель діалогу «Партнерство в дії»: складання інструкції для діалогу з метою вирішення конфлікту, інтерв'ювання тощо; – рольова гра «Вплив і переконання»: відбір і застосування засобів і способів (аргументи, гасло, демонстрація, ідея, логотип, приклад ситуації, одяг, зміна локації тощо) переконання особи (аудиторії); – практикум «Яка аудиторія?»: вибір та демонстрація стилю мовлення залежно від типу слухачів (пасивні, активні, зацікавлені тощо), складання й озвучення мініпроектів, адресованих різним аудиторіям
Модуль III. Майстерність публічного мовлення <i>Кількість годин: 10</i>		
Учень / учениця: – обстоює власну позицію щодо порушеної проблеми, аналізуючи та узагальнюючи різні погляди та ідеї [12 МОВ 2.2.4-2]; – добирає й використовує мовні засоби для ефективної комунікації, адаптує їх до ситуації спілкування та комунікативних намірів, враховуючи соціальний і культурний контекст [12 МОВ 4.2.2-3П]; – формує мовлення, використовуючи відповідні прийоми оптимізації вираження думки та засоби мовної виразності [12 МОВ 2.1.4-3]	Тема 3.1. Дипломатичне мовлення	– Аналіз мови дипломатії: перегляд уривків виступів дипломатів або дикторів радіо чи телебачення й визначення мовних формул, які спрямовані на прояв поваги до співрозмовника, пом'якшують дискусію тощо; – трансформація категоричного висловлювання в дипломатичне; – інтерв'ю в стилі дипломатії: моделювання інтерв'ю, у якому потрібно відповідати на гострі запитання дипломатично, з дотриманням мовного етикету; – вправа «Етикет у діалозі»: створення і розігрування діалогів, де вживаються формули ввічливості, нейтралізації незгоди, узгодження позицій; – практика «Що чи як?»: демонстрація й обговорення діалогів із реального життя, звернення уваги на те, як і що сказано; – рольова гра «Перемовини без конфлікту»: розігрування ситуацій успішних (компромісних) перемовин двох учасників із різними інтересами

Учень / учениця: – створює самопрезентацію (письмову й усну) [12 МОВ 2.4.2-1]; – добирає словесні й несловесні засоби спілкування з огляду на мету та умови спілкування, ураховуючи наявність варіантів [12 МОВ 2.3.4-2]; – формує мовлення, використовуючи відповідні прийоми оптимізації вираження думки та засоби мовної виразності [12 МОВ 2.4.2-1]	Тема 3.2. Основи ефективної самопрезентації	– Аналіз кількох виступів-самопрезентацій; – розбір ефективних, успішних самопрезентацій; – експериментування з виявом дистанції у спілкуванні, вибір оптимальної відстані під час самопрезентації; – вправа «Створи своє “Я”»: короткий усний виступ про себе (інтереси, цінності, навички та цілі); – практика «Перша хвилина для враження»: однохвилинна самопрезентація перед групою, класом; – артпрактика «Візуальна самопрезентація»: створення інфографіки або візитівки про себе (малюнок або зображення, згенероване в Canva, PowerPoint тощо); – вправа «Я образ» або «Якби я був / була...»: презентація себе в бажаному образі; – промоційний ролик про себе: створення цифрової самопрезентації – короткого відео або слайд-шоу; – рольова гра «Співбесіда»: розігрування діалогу працівника і роботодавця
Учень / учениця: – ініціює висловлювання власних поглядів [12 МОВ 2.1.4-3]; – висловлює доброзичливо своє ставлення до думок інших (поділяє їх повністю, частково чи аргументовано відхиляє) [12 МОВ 3.4.1-3]; – визначає позицію мовця (категоричність чи непевненість; дотримання етикету (ввічливість) чи порушення етикетних норм), аргументовано погоджується з нею або заперечує її [12 МОВ 3.2.4-2П]	Тема 3.3. Структура переконливої промови	– Вправа-пазл «Склади промову»: вибудовування переконливої промови з розрізнених частин тексту – карток (вступ, аргументи, приклади, завершення); – виступ «Дієва тріада»: складання короткої промови із трьох складників: теза, аргумент, приклад; – вправа «Підказка для оратора»: створення візуального шаблону структури промови (привернення уваги, теза, аргументація, приклади, висновок, заклик до дії) та заповнення її прикладами самостійно складених речень; – практика «Порятунок промови»: редагування тексту виступу без чіткої структури й

		ефективних засобів впливу на переконливу
Учень / учениця: – наводить аргументи на захист власної думки та ілюструє її прикладами [12 МОВ 2.2.4-3]; – будує логічно структуроване висловлювання [12 МОВ 2.1.1-3]; – добирає словесні й несловесні засоби спілкування з огляду на мету та умови спілкування, ураховуючи наявність варіантів або без них [12 МОВ 3.2.2-3]; – формулює запитання для можливої дискусії [12 МОВ 2.2.4-3]	Тема 3.4. Основи аргументації, типи аргументів, тактики контраргументів, наведення прикладів	– Вправа «Аргумент чи припущення?»: аналіз висловлювання на наявність переконливих аргументів і бездоказових суджень; – практика «Карта аргументів»: візуалізація різних типів аргументів: логічних, емоційних, етичних, історичних, статистичних тощо; – вправа «Мій контраргумент»: складання ввічливої, влучної контраргументації відповідно до запропонованої теми; – моделювання дискусії «Твій голос важливий»: моделювання дискусії в парах або малих групах із чітким розподілом ролей і аргументаційних стратегій; – гра «Розпізнай маніпуляцію»: відшукування псевдоаргументів, фактичних помилок у заздалегідь підготовлених текстах; – практика «Я бачив / бачила сам / сама»: підбір аргументів і прикладів із власного досвіду для доведення власної думки з обраної теми
Учень / учениця: – висловлює свій погляд на предмет обговорення (тему, основну думку, висновки тощо) [12 МОВ 2.1.4-1П]; – обґрунтовує власну позицію у реальній ситуації спілкування [12 МОВ 3.4.1-3]; – ідентифікує різні види помилок у тексті на рівні змісту, структури та мовного оформлення, виправляє та обґрунтовує виправлення, спираючись на засвоєні норми [12 МОВ 2.3.1-2]; – оцінює надійність джерела інформації, обґрунтованість висновків [12 МОВ 2.4.4-3]	Тема 3.5. Правила комунікації в соціальних мережах	– Вправа «Що можна, а що ні?»: аналіз типових ситуацій (етичних і неетичних) у соцмережах; – створення інформаційного художньо оформленого плаката (постера) «Мережевий етикет» про правила спілкування в соцмережах; – практика «Віртуальний діалог без конфлікту»: моделювання дискусійних дописів-коментарів та толерантних відповідей на них; – мінідослідження «Цифровий слід»: аналіз наукової літератури та висновків експертів із медіаграмотності про особливості мовлення сучасної людини в цифровому просторі; – вправа «(Не) лист моїм друзям» складання короткого повідомлення для соцмережі з

		метою заохотити, підтримати, привернути увагу до події з дотриманням норм культури мовлення, достовірності й емпатії; – вправа «Безпечний інтернет»: розпізнавання в текстах дописів у соцмережах мови ворожнечі, маніпуляції, пропаганди тощо
Учень / учениця: – ефективно взаємодіє з аудиторією [12 МОВ 3.2.4-1]; – використовує засоби художньої виразності для досягнення комунікативної мети (привітання, побажання, вияв співчуття, захоплення) [12 МОВ 1.2.4-3]; – висловлює свій погляд на предмет обговорення (тему, основну думку, висновки тощо) [12 МОВ 2.1.4-2]; – добирає словесні й несловесні засоби спілкування з огляду на мету та умови спілкування, ураховуючи наявність варіантів або без них [12 МОВ 2.1.4-3П]; – визначає достовірність, новизну, несуперечливість інформації, відповідність своїм переконанням, поглядам [12 МОВ 2.1.4-3]; – оцінює надійність джерела інформації, обґрунтованість висновків [12 МОВ 3.2.2-1]	Тема 3.6. Риторика в медіа. Техніки залучення уваги, методи адаптації мовлення під слухачів	– Групова робота «Хто моя аудиторія?»: трансформація одного медіатексту відповідно до аудиторії (підлітки, студенти, батьки, науковці, літні люди та ін.); – риторичний тренажер «Із перших секунд»: тренування ефективних складових публічного мовлення: запитання, цитата, теза, факт, історія тощо; – практика «Розшифруй медіариторіку»: аналіз прикладів мовлення в телеєфірі, блозі, рекламі або подкасті (виокремлення риторичних прийомів, звертань до глядачів, пауз, гумору, аргументів тощо); – інтерактив «Без зайвих фраз»: створення короткого відео або допису для медіа із чітким повідомленням для цільової аудиторії; – рольова гра-симуляція «Медіаспікер в ефірі»: виконання ролі спікера (журналіста) в уявному ефірі радіо чи телебачення з використанням ефективних засобів впливу на аудиторію та привернення її уваги; – презентація «Формат для медіа»: складання / редагування тексту промови для телебачення або посту для соцмереж; презентація отриманих результатів
Учень / учениця: – ефективно взаємодіє з аудиторією визнаючи право на існування іншої думки, з	Тема 3.7. Взаємодія з численною аудиторією, управління увагою	– Гра «Погляд по колу»: тренування підтримки зорового контакту з різними частинами аудиторії;

дотриманням принципів етики спілкування [12 МОВ 3.4.4-3]; – використовує засоби художньої виразності для досягнення комунікативної мети (привітання, побажання, вияв співчуття, захоплення) [12 МОВ 2.4.4-3]; – добирає й використовує необхідні словесні й несловесні засоби для ефективної комунікації, адаптує їх до ситуації спілкування та комунікативних намірів, ураховуючи соціальний і культурний контекст [12 МОВ 1.4.1-3]; – використовує результати власної мовотворчості для особистісного самовираження [12 МОВ 2.3.4-1]; – адекватно реагує на почуте, демонструючи розуміння комунікативних намірів співрозмовника або аудиторії [12 МОВ 2.1.4-1П]		– практика «Здивуй на старті»: створення яскравого, емоційно впливового початку виступу, що привертає увагу: несподівана фраза, запитання, історія, жарт, пауза тощо; – вправа «Активізуй увагу!»: практика виголошування промови із застосування несловесних засобів (жест, зміна темпу, пауза) для привернення уваги в розіграній ситуації «Виступ перед неуважними слухачами»; – діалог «Спільна промова»: практика виступу із залученням аудиторії за допомогою запитань, звертань, демонстрації прикладів тощо; – імітаційна вправа «Промова не без емоцій»: вибір і демонстрація стратегії і засобів реагування на зміну настрою аудиторії (сміх, байдужість, захоплення, опір)
---	--	---

Модуль IV. Сила слова. Вербальні інструменти

Кількість годин: 10

Учень / учениця: – раціонально педнує використання вербальних та невербальних засобів в умовах реалізації різних комунікативних стратегій, виявляючи мовну стійкість [12 МОВ 1.6.1-2]; – виокремлює відповідно до змінюваних цілей інформацію з одного чи кількох джерел (зокрема текстів, медіатекстів) за тематикою обраного профілю або художніх текстів, а також неструктурованого мовлення для ефективної комунікації [12 МОВ 1.3.1-1]; – інтегрує інформацію з кількох джерел (зокрема текстів, медіатекстів) за тематикою обраного профілю для виконання актуальних завдань [12 МОВ 1.4.1-1]	Тема 4.1. Стили й вербальні засоби відомих ораторів	– Гра «Упізнай оратора»: слухання та / або прочитання фрагментів промов відомих осіб для визначення індивідуального стилю, вербальних прийомів, засобів впливу; – групова робота «Риторика в образі»: створення візуальних портретів відомих ораторів із використанням риторичних засобів (цитати, аргументи, жести, міміка тощо), властивих їхньому стилю; – вправа «Цінна цитата»: характеристика цитат відомих промовців та визначення засобів і прийомів, що справляють сильне враження на слухачів; – робота у двох командах «Голос часу»: порівняльний аналіз висловлювань промовців різних епох із фіксацією спільних (одна команда) та відмінних (друга команда) рис;
---	---	---

		– вправа «Сила слова»: декламування (читання) промов відомих постатей та обговорення технік виразності в них
Учень / учениця: – слухає інформацію, різну за обсягом і тематикою обраного профілю, долаючи комунікативні перешкоди [12 MOV 1.1.1-1] – визначає мету, прямі та приховані наміри автора усного повідомлення, відстежуючи їх можливі зміни у процесі комунікації, за потреби визначаючи прийнятні способи впливу на співрозмовника для налагодження комунікативної взаємодії та порозуміння [12 MOV 1.4.2-1]; – визначає ступінь достовірності, новизни, повноти, несуперечливості, неупередженості почутої інформації, отриманої з різних джерел (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [12 MOV 1.5.1-1]	Тема 4.2. Методи розпізнавання ключових тез, техніки уточнення	– Робота в парах «Знайди ядро»: прочитання тексту (перегляд відео) висловлювання з метою виокремлення ключових тез; – Мозковий штурм «Засоби уточнення інформації»: записування речень перефразовування («Ти вважаєш, що?..», «Тобто...», «Я розумію, що...»), уточнювальних запитань («Що саме ти маєш на увазі?», «Можеш навести приклад?», «Чому це важливо?»); – перегони «Одним реченням»: формулювання одним коротким реченням основної тези прослуханого тексту; – групова робота «Поле думки»: візуалізація аргументів до однієї тези, записаної в центрі плаката; – гра «Ключовий пазл»: пошуки пазла-тези серед кількох інших пазлів, на яких записані уривки однієї промови; – дискусія з «правом на уточнення»: почергове записування у двох командах запитань і відповідей з обраної для дискусії теми
Учень / учениця: – вибудовує комунікацію з іншими, забезпечуючи позитивний емоційний фон завдяки врахуванню особливостей контексту та інших важливих характеристик ситуації спілкування [12 MOV 1.7.2-1]; – добирає комунікативно доцільні засоби вираження мовлення (зокрема засоби художньої виразності), дотримуючись стильових і соціокультурних норм [12 MOV 3.1.2-1]; – обирає способи вдосконалення тексту за	Тема 4.3. Формули ввічливості. Техніки мотивації, похвали. Розпізнавання маніпуляцій	– Проєкт «Риторика у формулах»: робота в групах чи парах відповідно до обраної теми кейса: а) «Слова на щодень»: підбір мовних конструкцій для ситуацій щоденного ввічливого спілкування, б) «Формули підтримки»: складання мотиваційних фраз для підтримки людини в різних ситуаціях, в) «Комплімент»: укладання переліку оригінальних компліментів; – презентація «Слова, що надихають»: створення інфографіки (відеоролика) з прикладами формул вітання,

самостійно визначеними критеріями [12 МОВ 3.3.1-2]; – розпізнає прояви небезпечних (зокрема маніпулятивних) впливів у комунікації та використовує різні стратегії протидії таким впливам [12 МОВ 3.2.3-1]		звертання, поздоровлення, похвали, прощання, співчуття тощо); – практика «Перефразуй»: трансформація неввічливих висловлювань у ввічливі; – квест «Маніпуляція чи аргумент?»: пошуки в аудіо- та / або відеопромовах фраз-аргументів і фраз-маніпуляцій; – командна робота «Розкрий маніпуляцію»: редагування висловлювання з маніпуляціями у зрозумілі за змістом, без тиску; – моделювання й аналіз життєвих ситуацій із висловлюваннями, що містять формули ввічливості
Учень / учениця: – створює індивідуальний/колективний творчий продукт для самовираження, спираючись на власний читацький досвід [12 МОВ 2.7.1-1]; – добирає комунікативно доцільні засоби увиразнення мовлення (зокрема засоби художньої виразності), дотримуючись стильових і соціокультурних норм [12 МОВ 3.1.2-1]; – задовольняє потребу в індивідуальній і колективній мовленнєвій творчості, послуговуючись здобутими знаннями з мови [12 МОВ 4.2.1-1]; – застосовує різні комунікативні стратегії для досягнення комунікативної мети в змінних умовах спілкування [12 МОВ 4.2.2-1]	Тема 4.4. Експресивність, образність мовлення, використання метафор і аналогій	– Вправа «Моя метафора»: висловлювання-опис власних захоплень через метафору чи аналогію; – вправа «Палітра емоцій»: складання й записування на плакаті чи інтерактивній онлайн-дошці переліку емоцій та слів-відповідників – емоційно забарвлених лексем; – вправа «Образний монолог»: використання засобів образної мови в тексті висловлювання; – практика «Розфарбуй свій переказ»: трансформація тексту наукового стилю у текст художнього стилю; – інтерактив «Метафоричний ланцюг»: колективний підбір метафор до одного слова (словосполучення); – складання й розігрування діалогів із використанням засобів експресивності
Учень / учениця: – виокремлює різні види помилок у власних і чужих текстах, пояснює причини виникнення таких помилок [12 МОВ 3.3.1-1]; – обирає способи вдосконалення тексту за	Тема 4.5. Спілкування в іншомовному середовищі, міжкультурна комунікація	– Вправа «Ситуація, що вчить»: аналіз реальних або вигаданих випадків непорозуміння в міжкультурному середовищі, обговорення причин і способів коригування ситуації; – робота в парах «Міст порозуміння»: виокремлення й фіксація схожих та рис у культурі

самостійно визначеними критеріями [12 МОВ 3.3.1-2]; – застосовує різні комунікативні стратегії для досягнення комунікативної мети в змінних умовах спілкування [12 МОВ 4.2.2-1]		й нормах спілкування різних народів; – вправа «Сказати чи ні?»: аналіз фраз, поведінки чи тем, неприпустимих у спілкуванні з представниками інших культур; – вправа «Інтерв'ю без слів»: розігрування ситуації обміну інформацією невербально – лише мімікою, жестами, зміною положення тіла; – мініпроект «Культурні й мовні традиції родини мого друга / моєї подруги»: дослідження культурних традицій і норм спілкування жителів країни, мову якої вивчають здобувачі / здобувачки освіти як іноземну, моделювання розмовних ситуацій із родиною уявного (або реального) друга / подруги – громадянина / громадянки іншої країни
---	--	--

Прикінцева частина

Ефективно реалізувати зміст курсу «Риторика як мистецтво комунікації» з дотриманням основних принципів організації освітнього процесу, урахуванням міжпредметних зв'язків, використанням сучасних освітніх технологій та культурного контексту допоможуть **методичні рекомендації**. Цей компонент програми також сприяє продуктивності теоретичного засвоєння матеріалу здобувачами / здобувачками освіти та набуття ними практичних риторичних навичок.

Реалізація програми курсу зумовлює використання широкого спектра освітніх форм і методів, які забезпечують практичну спрямованість навчання, активну участь учнівства та розвиток ключових компетентностей. **Основні способи** впровадження курсу передбачають:

- *уроки-практикуми*, націлені на виконання мовленнєвих вправ: складання та виголошення промов, тренування інтонації, міміки, жестикуляції, роботу з аудиторією;

- *комунікативні тренінги*, спрямовані на подолання психологічних бар'єрів, розвиток мовленнєвої гнучкості та швидкості мислення;

- *дебати* як спосіб формування навичок аргументації, логічного мислення, толерантного діалогу та активного слухання;

- *інтегровані заняття*, що дають змогу поєднувати риторичні теми з іншими освітніми галузями: українською мовою, літературою, історією, громадянською освітою;

- *майстер-класи* як спосіб демонстрації риторичних умінь у реальних комунікативних ситуаціях, що сприяє засвоєнню теорії через практику;

- *проектну діяльність*, яка стимулює ініціативність, креативність і співпрацю, розвиваючи комунікативну компетентність;

- *риторичні квести*, що спонукають до моделювання навчальних ситуацій із використанням інтерактивних методів та залученням учнівства до активного пошуку рішень;

- *уроки-подкасти* як спосіб формування навичок цифрової комунікації, ведення діалогу та публічного мовлення в медіасередовищі;

- *рефлексійні сесії*, що мотивують до самоаналізу, обміну думками, ведення риторичного щоденника, розвитку критичного мислення та самосвідомості.

Кожен із означених способів реалізації програми сприяє глибшому засвоєнню змісту курсу, формуванню мовної особистості та готовності учнівства до ефективної комунікації в сучасному соціокультурному просторі.

Реалізація змісту **Модуля I «Риторика як наука. Закони риторики та сфери її використання»** передбачає інтерактивне навчання, акцент на дослідницько-аналітичній діяльності учнів, розвиток критичного мислення й навичок ефективної комунікації. Методика орієнтована на міжпредметну інтеграцію, медіаграмотність, творче самовираження, а також використання цифрових інструментів.

Серед засобів навчання доцільно використовувати:

- візуальні матеріали (схеми, лінії часу, постери, мапи),
- аудіо- та відеофрагменти промов (історичних та сучасних),
- цифрові платформи для співпраці (Google документи, інтерактивні дошки),
- засоби для творчої діяльності (картки, плакати, стрічки для диспутів) тощо.

Особливості організації навчальної діяльності залежать від тематики навчального матеріалу.

У ході вивчення теми 1.1. «Визначення риторики, її функції, історія розвитку» слушно залучати:

- активності, спрямовані на знайомство з поняттям «риторика», розвиток асоціативного мислення, узагальнення історичних віх риторики,
- презентації з ілюстраціями античних шкіл риторики, інфографіка про види риторичних функцій, онлайн-хмари слів,
- використання графічних шаблонів та конструкторів типу Canva (для кроссенсу й постера).

Заняття, об'єднані темою 1.2. «Закони і традиції риторики», можна збагатити:

- видами навчальної діяльності, які спрямовані на здобуття історико-культурних знань і формування аналітичних навичок,
- використанням уривків історичних промов, медіазразків сучасних виступів (відео блогерів, подкасти, дебати),
- прочитанням текстів художньої літератури або переглядом уривків із фільмів для аналізу монологів персонажів із чіткою риторичною побудовою,
- створенням інтерактивної мапи традицій, зокрема через цифрові інструменти (Google Maps, графічний плакат).

Тема 1.3. «Сфери використання риторики, актуальність у сучасний період» передбачає залучення здобувачів / здобувачок освіти до:

- аналізу сучасних інформаційних джерел,
- перегляду відеофрагментів із промов представників різних сфер людської діяльності,
- використання цифрових ресурсів (Padlet, Popplet) або фізичних карт із наліпками / стикерами (для створення кластерів),
- реалізації мініпроєкту, наприклад, через виступ перед класом або цифровий постер, або соціальне відео, або публікацію в інтернет-просторі тощо.

Модуль II «Основи ефективного мовлення» спрямований на розвиток практичних навичок ефективного мовлення, опанування технік саморегуляції, дихання, активного слухання та невербальної комунікації. Основна увага приділена створенню безпечного освітнього середовища для вільного висловлення, тренуванню впевненості та чутливості до партнерського діалогу. Заняття потребують динамічного ритму, чергування інтелектуальних і тілесно-емоційних вправ, активного залучення учнів / учениць, а також використання наочних і мультимедійних засобів.

Ефективними засобами навчання можуть бути такі, як:

- індивідуальні картки із завданнями у формі опитувальників, коротких виступів / есе,
- інфографіки з техніками дихання, видами емоційних станів,
- відеофрагменти публічних виступів різного емоційного забарвлення,
- світлини (дозволені для оприлюднення) людей у різних емоційних станах під час мовлення,
- таблиці оцінювання (пасивне / активне слухання),
- таймери або годинники для регламентованих практик, проведених індивідуально, у парах чи групах.

Під час вивчення *теми 2.1. «Причини страху, техніки саморегуляції, методи емоційного контролю»* доцільним буде:

- використання технік для емоційного самоконтролю через малюнок, діалог («Намалюй свою впевненість», мозковий штурм «Моя техніка саморегуляції»),
- виконання дихально-візуалізаційних вправ,
- ознайомлення з практикою заземлення в стресовій ситуації,
- аналіз реальних мовленнєвих ситуацій (власних і з відеофрагментів).

Засвоєнню матеріалу *теми 2.2. «Техніки дихання, вправи на артикуляцію, інтонаційні моделі»* сприятиме:

- відеодемонстрація технік правильного дихання акторів / ораторів,
- промовляння скоромовок різним темпом: від повільного до швидкого;
- використання дзеркал, аби учасники / учасниці могли контролювати артикулювання,
- демонстрація схем інтонаційних моделей (висхідна, спадна, переломна тощо),
- моделювання мовленнєвих ситуацій, у ході яких учасники / учасниці порівнюють варіанти дихання, тренуються застосовувати дихальні техніки, формують уміння правильно інтонувати речення для впевненого мовлення.

Тема 2.3. «Методи активного слухання» буде продуктивною завдяки таким видам навчальної діяльності, як:

- прослуховування та / або перегляд аудіо та / або відеофрагментів із діалогами, інтерв'ю,
- укладання списків фраз для активного слухання (уточнення, перефразування тощо),
- застосування навичок емпатії без втручання,
- залучення здобувачів / здобувачок освіти до рольових ігор, що дають змогу відчувати ефект присутності чи відсутності уваги партнера.

Тему 2.4. «Контакт очима, жести, міміка, поза тіла, сила виразу через рухи» слушно реалізувати через:

- аналіз невербального мовлення в різних контекстах,
- творчу інтерпретацію емоцій через вправу «Портрет емоції»,
- демонстрацію постави, погляду, міміки, жестів відповідно до типу ситуації,

- залучення здобувачів / здобувачок освіти до практикумів («Повтори мій настрій»).

У ході вивчення *теми 2.5. «Техніки ефективної мовної взаємодії з аудиторією, партнером, групою»* раціональним є:

- створення сценаріїв мовленнєвих ситуацій (інтерв'ю, дискусія, захист ідеї),
- використання таблиць оцінювання типу аудиторії (пасивна, зацікавлена тощо),
- налагодження взаємодії, імпровізації та адаптації мовлення до типу партнерства (вправи «Веду – ведеш» і «Партнерство в дії», «Раптовий виступ»,
- аналіз, вибір та демонстрація у підборі риторичних засобів відповідно до контексту («Яка аудиторія?»).

Модуль III «Майстерність публічного мовлення» націлений на розвиток навичок ораторського мистецтва, зокрема структурування виступу, володіння аудиторією, використання засобів переконання та імпровізації. Заняттям властива практикоорієнтованість, візуальна підтримка та гнучка адаптація під їхні індивідуальні особливості.

Рекомендовані *засоби навчання*:

- відеозаписи виступів (мотиваційних, мистецьких),
- інфографіки-шаблони для візуалізації структурування виступів (вступ, основна частина, завершення),
- аудіозаписи промов учнів / учениць для саморефлексії,
- мультимедійні презентації для візуального супроводу промови,
- реквізити для ігрових ситуацій (таблички з типом аудиторії, теми тощо).

У ході вивчення *теми 3.1. «Дипломатичне мовлення»* доцільно використовувати:

- аналіз мови дипломатії, що сприяє загальному уявленню здобувачів / здобувачок освіти про стиль дипломатії в мовленні й поведінці,
- моделювання інтерв'ю в стилі дипломатії (ситуації, коли учень / учениця відповідає на різні запитання, дотримуючись правил мовного етикету),
- складання й розігрування діалогів відповідно до запропонованих ситуацій (обговорення незгоди, прийняття пропозиції, уточнення думки),
- вибір і введення в текст мовленнєвих формул для вираження дипломатичної незгоди, узгодження позицій («Розумію вашу думку, проте...», «Чи можемо розглянути такий варіант...» тощо),
- підбір і використання метамовленнєвих засобів («дозвольте зауважити», «з повагою до вашої позиції...»).

Тему 3.2. «Основи ефективної самопрезентації» слушно опанувати шляхом:

- ознайомлення з виступами-самопрезентаціями, що допомагає учням / ученицям побачити структуру, риторику, інтонаційні засоби і візуальні елементи, які зумовлюють позитивне враження (відеофрагменти публічних презентацій, мотиваційних виступів),

- розбір-характеристику ефективних самопрезентацій, що слугує основою для визначення критеріїв вдалого самопредставлення (створення порівняльної таблиці «Що працює? / Що покращити?» на основі прикладів почутого та / або переглянутого матеріалу),

- експериментування з дистанцією у спілкуванні, що дає змогу учням / ученицям усвідомити значення просторової взаємодії та зони комфорту під час виступу (переміщення в класі, фіксацією враження слухача про «наближення / віддалення»),

- створення й демонстрацію власних самопрезентацій, зокрема промоційного ролика про себе, це допомагає здобувачам / здобувачкам освіти практикувати грамотне мовлення, візуальне подання, відчуття ритму та креативність,

- моделювання публічної самопрезентації (рольова гра «Співбесіда»: розігрування діалогу працівника і роботодавця із чіткою структурою, наприклад, інформацією про бажану посаду, досвід, цінності).

Засвоєнню матеріалу теми 3.3. «Структура переконливої промови» сприятимуть:

- аналіз зразків переконливих промов, що дає змогу учням / ученицям проявити логіку побудови виступу, визначити роль вступу, основної частини та завершення, а також оцінити ефективність аргументації та емоційного впливу,

- створення структури промови з метою закріплення знань про її етапи: привернення уваги, формулювання тези, наведення аргументів, прикладів, контраргументів і підсумку (графічні органайзери, цифрові дошки, таблиці, інфографіки),

- редагування тексту виступу без чіткої структури й ефективних засобів впливу на переконливу (практика «Порятунок промови»),

- моделювання й презентація власної переконливої промови, що спонукає здобувачів / здобувачок освіти застосовувати знання на практиці, самостійно обирати тему, формулювати тезу, підбирати аргументи та виступати перед аудиторією.

Під час вивчення теми 3.4. «Основи аргументації, типи аргументів, тактики контраргументів, наведення прикладів» продуктивними є такі види навчальної діяльності, як:

- аналіз висловлювань на виявлення аргументів, припущень і маніпуляційних тверджень (вправа «Аргумент чи припущення?»),

- візуалізація, побудова карти, схеми типів аргументів: логічних, емоційних, етичних, історичних, статистичних тощо (практика «Карта аргументів»),

- складання ввічливих контраргументів до тез із дотриманням правил етикету та толерантності (вправа «Мій контраргумент»),

- моделювання дискусій із розподілом ролей і використанням різних типів аргументів (моделювання дискусії «Твій голос важливий»),

- відшукування псевдоаргументів, фактичних помилок у текстах (гра «Розпізнай маніпуляцію»),

- наведення прикладів із власного досвіду для доведення власної думки з обраної теми (практика «Я бачив / бачила сам / сама»).

Тему 3.5. «Правила комунікації в соціальних мережах» рекомендовано розкрити через:

- розбір ситуацій взаємодії в соцмережах з огляду на норми етикету (вправа «Що можна, а що ні?»),
- створення плаката чи інфографіки з правилами цифрової комунікації
- моделювання безконфліктного обміну думками через пости й коментарі (практика «Віртуальний діалог без конфлікту»),
- аналіз цифрової поведінки та мовленнєвих ризиків за результатами мінідослідження здобувачів / здобувачок освіти «Цифровий слід»,
- складання короткого повідомлення для соцмережі з метою заохотити, підтримати, привернути увагу до події з дотриманням норм культури мовлення, достовірності й емпатії (вправа «(Не) лист моїм друзям»),
- розпізнавання в текстах дописів у соцмережах мови ворожнечі, маніпуляції, пропаганди тощо (вправа «Безпечний інтернет»).

Ефективність опанування матеріалу теми 3.6. «Риторика в медіа. Техніки залучення уваги, методи адаптації мовлення під слухачів» уможливорює такі різновиди навчальної діяльності, як:

- трансформація одного тексту під потреби різних типів аудиторій (групова робота «Хто моя аудиторія?»),
- тренування вміння привернення уваги у вступі до промови (риторичний тренажер «Із перших секунд»),
- аналіз прикладів медіамовлення з огляду на наявність риторичних прийомів та засобів мовленнєвого впливу (практика «Розшифруй медіариторику»),
- створення стислого й адресного допису або відеоповідомлення для медіа (інтерактив «Без зайвих фраз»).

На уроках із вивчення теми 3.7. «Взаємодія з численною аудиторією, управління увагою» доречними для учнів / учениць є такі види роботи:

- відпрацювання під час виступів зорового контакту з окремими співрозмовниками та аудиторією (гра «Погляд по колу»),
- укладання переліку яскравих початкових фраз і сюжетів для ефектного початку публічного мовлення (практика «Здивуй на старті»),
- практика використання невербальних засобів (жестів, пауз, зміни темпу) для активізації слухачів (вправа «Активізуй увагу!»),
- виступи з метою тренування навичок залучення аудиторії до взаємодії (діалог «Спільна промова»),
- опрацювання стратегії і засобів реагування на зміну настрою аудиторії (сміх, байдужість, захоплення, опір) (імітаційна вправа «Промова не без емоцій»).

Реалізація модуля IV «Сила слова. Вербальні інструменти» передбачає формування вмінь розпізнавати стилістичні особливості мовлення, структурувати думки, використовувати мовні формули ввічливості, мотивації та

підтримки людини в різних життєвих ситуацій, створювати образні висловлювання, метафори й емоційно забарвлені фрази для збагачення мовлення, а також моделювати вербальну та невербальну взаємодію в іншомовному середовищі з урахуванням національних і культурних особливостей учасників комунікації.

Для вивчення ключових тем модуля доцільним буде використання *засобів навчання* таких умовно окреслених двох груп:

- цифрові (інфографіка, аудіозаписи, відеозаписи, інтерактивні дошки), що сприяють формуванню навичок формулювання висловлювання, уточнення думки, аргументації, ввічливості, толерантності,

- мовленнєві (монологи, презентації, метафоричні ланцюжки, дописи для соцмереж, відеопромови, мовні формули), які демонструють силу слова як інструменту впливу, переконання, самовираження тощо.

В опануванні *теми 4.1 «Стили й вербальні засоби відомих ораторів»* практичну цінність мають такі види навчальної діяльності:

- аналіз фрагментів промов для визначення індивідуального стилю та риторичних прийомів оратора (гра «Упізнай оратора»),

- створення візуального портрета оратора з використанням цитат, жестів, міміки (групова робота «Риторика в образі»),

- характеристика цитат як засобів впливу на слухача та формування емоційного ефекту (вправа «Цінна цитата»),

- порівняння висловлювань промовців різних епох для виявлення спільних і відмінних рис (робота у двох командах «Голос часу»).

Тему 4.2. «Методи розпізнавання ключових тез, техніки уточнення» рекомендовано опрацювати шляхом залучення здобувачів / здобувачок освіти до:

- виокремлення основних тез із друкованого тексту висловлювання або відео (робота в парах «Знайди ядро»),

- записування формул уточнення та перефразування для розвитку комунікативної гнучкості (мозковий штурм «Засоби уточнення інформації»),

- формулювання ключової думки одним реченням для тренування лаконічності (перегони «Одним реченням»),

- візуалізації аргументів до тези у форматі плаката або ментальної карти (групова робота «Поле думки»).

Тема 4.3. «Формули ввічливості. Техніки мотивації, похвали. Розпізнавання маніпуляцій» потребує таких видів навчальної діяльності:

- укладання мовних формул для щоденного спілкування, підтримки, компліментів (проект «Риторика у формулах»),

- створення інфографіки або відео з прикладами ввічливих і мотиваційних висловлювань (презентація «Слова, що надихають»),

- трансформація грубих фраз у ввічливі конструкції з дотриманням мовного етикету (практика «Перефразуй»),

- розпізнавання маніпуляцій у промовах і редагування висловлювань для усунення емоційного тиску на людину (командна робота «Розкрий маніпуляцію»),

- моделювання й аналіз життєвих ситуацій із висловлюваннями, що містять формули ввічливості.

Під час вивчення *теми 4.4. «Експресивність, образність мовлення, використання метафор і аналогій»* здобувачів / здобувачок рекомендовано долучити до:

- створення метафоричних описів власних захоплень або емоційних станів (вправа «Моя метафора»),
- складання переліку емоційно забарвлених слів для збагачення мовлення (вправа «Палітра емоцій»),
- використання образної мови у монолозі або переказі з елементами художнього стилю (вправа «Образний монолог»),
- трансформації наукового тексту в художній для розвитку навичок стилістичної гнучкості (практика «Розфарбуй свій переказ»),
- формулювання метафор до слів (словосполучень) (інтерактив «Метафоричний ланцюг»),
- складання й розігрування діалогів із використанням засобів експресивності.

Ефективній реалізації *теми 4.5. «Спілкування в іншомовному середовищі, міжкультурна комунікація»* сприятимуть такі види роботи учнів / учениць, як:

- аналіз ситуацій непорозуміння в міжкультурному спілкуванні та пошук шляхів їх вирішення (вправа «Ситуація, що вчить»),
- виявлення спільних і відмінних рис у комунікативних нормах різних культур (робота в парах «Міст порозуміння»),
- визначення прийнятних / неприйнятних в іншомовному середовищі тем і фраз (вправа «Сказати чи ні?»),
- розігрування ситуацій невербального спілкування (через жести, міміку, пози: вправа «Інтерв'ю без слів»),
- дослідження культурних традицій і норм спілкування жителів країни, мову якої вивчають здобувачі / здобувачки освіти як іноземну, моделювання розмовних ситуацій із родиною уявного (або реального) друга / подруги – громадянина / громадянки іншої країни (мініпроект «Культурні й мовні традиції родини мого друга / моєї подруги»).

Успішне впровадження курсу потребує гнучкого підходу до структурування занять, урахування рівня підготовленості та інтересів здобувачів / здобувачок освіти. У виборі форм, видів і засобів навчальної діяльності доцільно робити вибір на користь візуально насичених, тих, які спонукають до активної взаємодії учасників / учасниць освітнього процесу і, безперечно, сприяють формуванню риторичної особистості, здатної мислити, аналізувати та впливати словом.

За умови викладання курсу як вибіркового освітнього компонента, доцільність оцінювання навчальних досягнень учнів / учениць визначає педагогічна рада закладу загальної середньої освіти.

У ході оцінювання варто враховувати насамперед вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів / здобувачок профільної середньої освіти в

мовно-літературній освітній галузі (Додаток 2 до Державного стандарту профільної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2024 р. № 851). Окрім того, під час оцінювання, з огляду на запропоновані для вивчення теми, варто зважати на *такі критерії*, як:

- глибина осмислення понять і понять риторики,
- структурованість висловлювання,
- риторична доцільність (відповідність мовлення меті виступу, темі, аудиторії та контексту: влучний добір слів, інтонації, стилю тощо),
- виразність мовлення для створення емоційного впливу, передавання почуттів,
- володіння вербальними стратегіями (уживання формул ввічливості, переконливих аргументів, засобів уточнення, нейтралізації, мотивації, контраргументації),
- невербальна виразність (влучне використання міміки, жестів, поведінки, зорового контакту відповідно до змісту мовлення),
- гнучкість мовлення (здатність змінювати інтонацію, темп, стиль відповідно до реакції слухачів, типу аудиторії, ситуації),
- культура спілкування (дотримання мовного етикету, етичних норм, уникання маніпуляцій і мови ворожнечі),
- рефлексивність (здатність оцінити власний виступ або сприйняти зворотний зв'язок: формулювання сильних і слабких сторін мовлення),
- здатність об'єктивно аналізувати наукові та інші джерела,
- креативність в оформленні матеріалів (відео, інфографіках, постерах, презентаціях),
- активність та участь у спільному проєктуванні.

Застосування *формульованого та підсумкового оцінювання* під час упровадження курсу сприяє цілісному баченню результатів навчання здобувачів / здобувачок освіти.

Зміст курсу дає змогу реалізувати *формульоване оцінювання* через використання таких інструментів, як:

- анкета самооцінювання – для рефлексії щодо власних досягнень учня / учениці в ході вивчення цієї чи цієї теми;
- «коло балансу» – для активізації критичного мислення, формування навичок самооцінювання, розвитку в учня / учениці здатності самостійно визначати та виконувати пріоритетні завдання в побудові особистої траєкторії розвитку риторичних навичок;
- портфоліо – добірка особистих напрацювань учня / учениці (тексти виступів, електронні презентації, аудіо- та / або відеороботи, малюнки, світлини тощо) для визначення поступу у формуванні риторичних компетентностей;
- спостереження – для фіксації активності учня / учениці в комунікативних ситуаціях, здатності слухати, ставити запитання, аргументувати;
- чекліст – для самоперевірки дотримання мовленнєвих норм, оцінювання виступів, участі в обговоренні, дискусіях тощо.

Підсумкове оцінювання доцільно застосовувати на завершальному етапі вивчення окремих тематичних блоків та курсу в цілому. Воно може бути реалізовано в таких формах:

- усний виступ (індивідуальний чи груповий) – для оцінювання в учня / учениці навичок дотримання структури, логіки, грамотного використання вербальних і невербальних ресурсів, засобів впливу на аудиторію;

- письмовий твір (аргументований лист, звернення, есе, промова тощо) – дає змогу проаналізувати мовленнєву грамотність, глибину мислення, логіку, уміння аргументувати, наводити приклади, впливати на читача;

- участь в обговоренні, дискусії, дебатах, рольовій грі – для оцінювання навичок використання вербальних і невербальних ресурсів, зокрема вміння слухати, ставити запитання, аргументувати, дотримуватися етичних норм спілкування тощо;

- захист проєкту – для визначення в учня / учениці рівня сформованості риторичних умінь під час презентації власних напрацювань.

- розроблення інформаційного ресурсу (аудіоролик, відеоролик, буклет, вивіска, інфографіка тощо) – дає змогу оцінити здатність грамотно, стисло, логічно та переконливо передати інформацію, уміння поєднувати текстові та візуальні засоби риторики.

Орієнтовна система оцінювання результатів навчання з курсу представлена з урахуванням вимог Державного стандарту, охоплює чотири рівні сформованості риторичних умінь (високий, достатній, середній і початковий), є гнучкою та може бути адаптована до різних форм підсумкового оцінювання з урахуванням специфіки їхнього змісту і мети.

Високий рівень засвідчує глибоке розуміння законів риторики, здатність логічно, послідовно та переконливо висловлювати думки. Учень / учениця вільно використовує вербальні й невербальні засоби, адаптує мовлення до аудиторії, демонструє мовну грамотність, аргументує власну позицію, наводить доречні приклади, володіє стилістичними засобами впливу.

Достатній рівень свідчить про сформованість основних риторичних умінь. Учень / учениця здатен / здатна будувати логічні висловлювання, використовує риторичні засоби, хоча не завжди доцільно, демонструє загальну грамотність мовлення. Аргументи здебільшого переконливі, проте іноді можуть бути узагальнені або недостатньо глибокі.

Для *середнього рівня* характерна часткова сформованість риторичних навичок. Висловлювання переважно фрагментарні, із порушенням логіки або структури, містить змістові й мовленнєві неточності. Аргументація узагальнена, поверхова, приклади недоречні або відсутні, вербальні й невербальні засоби обмежені.

Початковий рівень відображає первинне уявлення учня / учениці про риторику. Здобувач / здобувачка освіти лише починає формувати навички побудови логічного висловлювання та використання риторичних засобів. Його / її мовлення маловиразне, без урахування специфіки аудиторії, у висловлюванні відсутні аргументи або вони недоречні.

Після опанування кожного з модулів програми важливо підсумувати ключові досягнення здобувачів / здобувачок освіти й окреслити майбутні освітні орієнтири та методичні засади реалізації вивченого на практиці.

Тож комплексна реалізація зазначених методичних підходів дає змогу досягти ключової мети курсу: сформувати в здобувачів / здобувачок освіти глибоке розуміння риторики як інструменту комунікації, впливу та самовираження в сучасному світі. Курс сприяє вихованню відповідального, свідомого громадянина, здатного до ефективного мовлення, критичного мислення та конструктивної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Риторика. Київ : Вид-во «Основи», 2020. 312 с.
2. Борґ Дж. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування / пер. з англ. Н. Лазаревич. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2019. 304 с.
3. Гончарова О. М. Античне красномовство як феномен європейської культури: монографія. Київ : НАКККиМ, 2013. 415 с.
4. Дащенко Н. Л., Кушнір О. В. Підготовка до публічного мовлення студентів-журналістів: фонаційний аспект. *Вісник науки та освіти : Серія «Історія та археологія»*. Київ : Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, 2023. Вип. № 12 (18). С. 370–385. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-12\(18\)-370-385](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-12(18)-370-385).
5. Державний стандарт профільної середньої освіти від 25 липня 2024 р. № 851 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>.
6. Закон України про освіту (2017) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. Київ : «КМ-БУКС», 2022. 256 с.
8. Колотілова Н. А. Логіка і риторика: ретроспектива взаємозв'язку: монографія. Київ : Вид-во «ЦУЛ», 2021. 272 с.
9. Марк Аврелій. Розмисли. Наодинці з собою. Промови Марка Аврелія. Київ : Вид-во «Андронум», 2021. 116 с.
10. Онуфрієнко Г. С. Риторика: Навч. посібник. Київ : Вид-во «ЦУЛ», 2019. 625 с.
11. Пасинок В. Основи культури мовлення. Навч. посібник. Київ : Вид-во «ЦУЛ», 2021. 248 с.
12. Платон. Діалоги. Харків : Фоліо, 2022. 349 с.
13. Плутарх. Порівняльні життєписи: у 2 томах. Київ : Вид-во «Стилєт і стилос», 2023. 480 с.
14. Роудз М. Як розмовляти з ким завгодно. Впевнене спілкування в будь-якій ситуації. Київ : Вид-во «ЦУЛ», 2020. 160 с.

15. Сербенська О. Риторика як наука про успішну мовну комунікацію. *Записки «перекладацької майстерні 2000–2001»*. Львів, 2002. Т. 3. С. 122–137.
16. Сковорода Г. С. Зібрання творів: у 4-х т. Харків : Фоліо, 2023. 2329 с.
17. Стотхарт К. Як знайти спільну мову. Впевненість і харизма при спілкуванні з особистостями різного типу. Київ : «КМ-БУКС», 2021. 304 с.
18. Типова освітня програма для 10–12 класів закладів загальної середньої освіти, які забезпечують здобуття профільної середньої освіти за академічним спрямуванням : наказ Міністерства освіти і науки України від 26 травня 2025 р. № 765. URL: <https://salo.li/9b4f28b>.
19. Толочко С. В., Хомич В. І. Академічне красномовство : навчальний посібник. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2022. 300 с. URL : <https://salo.li/3AbC1D7>.
20. Український правопис. Українська національна комісія з питань правопису. Київ: Наукова думка, 2019. 282 с. URL : <https://salo.li/dae2422>.
21. Ціцерон М. Т. Тускуланські бесіди. Про обов'язки. Львів : Вид-во «Апріорі», 2021. 440 с.
22. Ціцерон М. Т. Філіппіки. Катон Старший, або Про старість. Львів : Вид-во «Апріорі», 2021. 378 с.
23. Шинкарук В. Д., Теслюк В. М. Основи риторики: навч. посібник. Київ : Ліра-К, 2021. 320 с. URL : <https://salo.li/53b7063>.